

4.1. Công ty nông nghiệp Suzannah

Nguồn gốc của Suzannah bắt đầu từ năm 1904, thời kỳ xây dựng tuyến đường sắt của Trung Kỳ (đoạn đường Sài Gòn – Phan Thiết). Như vậy đó là một trong những đồn điền kỳ cựu của thuộc địa. Công ty được thành lập năm 1907, với số vốn là 2.500.000 quan. Công ty sở hữu 3.400 héc-ta trong đó 1.332 héc-ta được cày xới hoàn toàn sau khi nhổ kỹ gốc và rễ mọc ngang nông, trồng cây cao su (930 héc-ta), cây cà-phê dưới tán cây cao su (31,50 héc-ta) và độc canh (9,40 héc-ta) và cây trồng khác nhau: cây long nhãn, cây cô-la, v.v. Sản lượng cao su dao động từ 1.500 đến 2.000 kg một ngày và được ước tính, năm 1923, là 450 tấn cao su, tăng khoảng 130 tấn so với năm 1922.

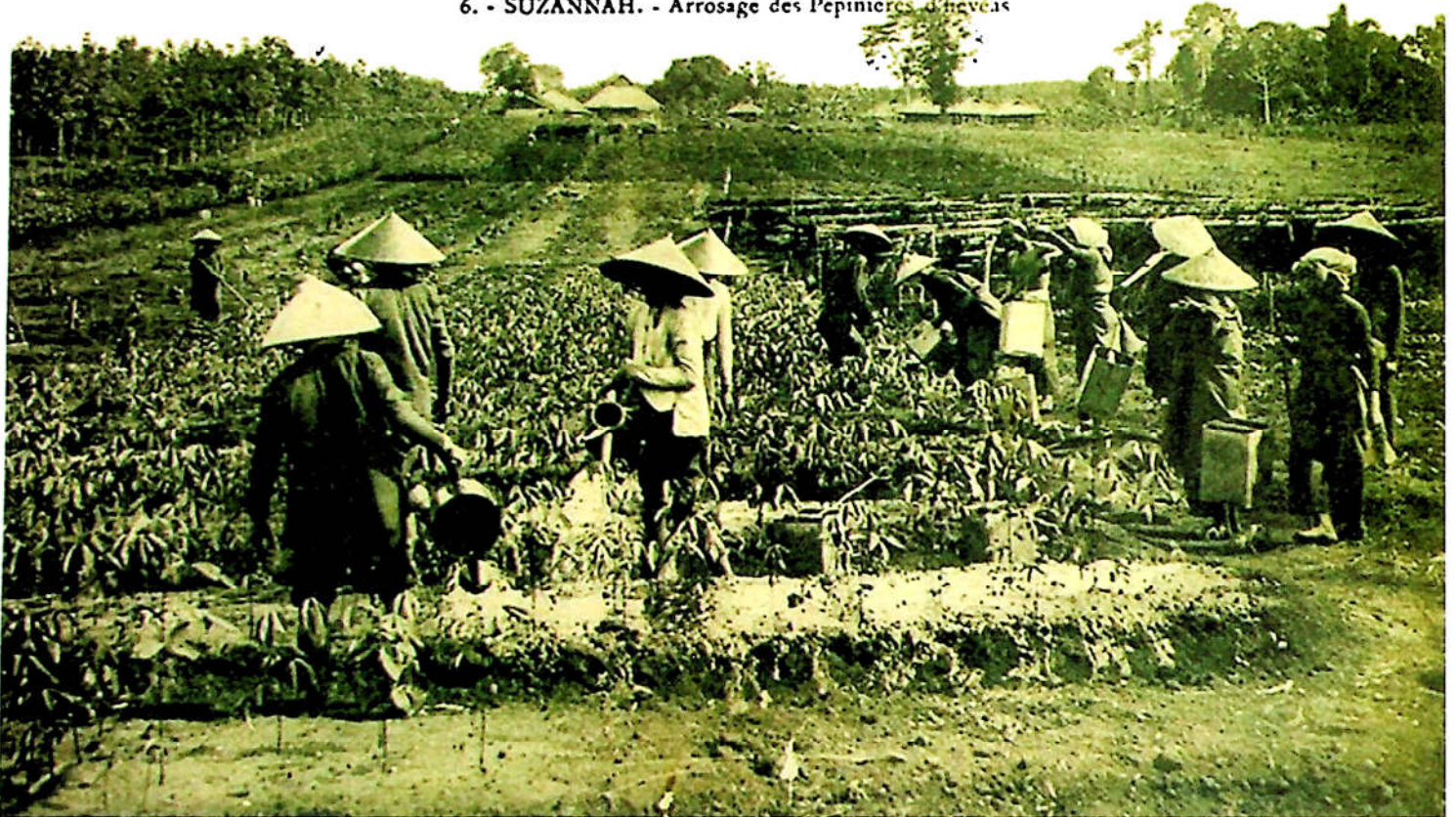
Đồn điền cũng đã cung cấp 5.178 kg cà-phê và 574 kg hạt Cô-la. Các thửa ruộng đảm bảo nhu cầu lương thực cho nhân viên của đồn điền và những làng mạc trong vùng lân cận.

Một khung cán bộ châu Âu, gồm Giám đốc và giám sát viên, điều khiển một lực lượng nhân công quan trọng khoảng 450 người lao động bản xứ của Nam Kỳ hoặc chủ yếu mộ từ Trung Kỳ, Bắc Kỳ và vài người Thượng và Chàm. Việc lắp đặt: nhà máy, máy sấy, máy xông khói, v.v. để chế biến mủ, gồm có thiết bị hiện đại tạo điều kiện cho cao su được chế biến hoàn chỉnh để xuất khẩu.

Hình 70. Đồn điền nông nghiệp Suzannah. Máy bừa bằng động cơ hơi nước MAC LAREN.
Nguồn: delcampe.net

6. - SUZANNAH. - Arrosage des Pépinières d'hévéas

Hình 71. Đồn điền nông nghiệp Suzannah. Tưới và ươm cây giống cao su. Nguồn: delcampe.net

Hình 72. Đồn điền nông nghiệp Suzannah. Nhận cây giống trong giỏ đan bằng tre. Nguồn: delcampe.net

Hình 73. Đồn điền nông nghiệp Suzannah. Máy cày bằng động cơ hơi nước MAC LAREN. Nguồn: delcampe.net

Hình 74. Đồn điền nông nghiệp Suzannah.
Khai hoang, đốt rừng làm rẫy.
Nguồn: delcampe.net

Hình 75. Đồn điền nông nghiệp Suzannah. Tuyển mộ phu làm cao su tại Suzannah. Nguồn: delcampe.net

Hình 76. Đồn điền cao su Suzannah ở tỉnh Biên Hòa xưa, nay thuộc khu vực Dầu Giây, huyện Thống Nhất, tỉnh Đồng Nai.
Nguồn: belleindochine.free.fr.

Hình 77. Một nhà máy chế biến cao su ở Công ty Suzannah. Nguồn: belleindochine.free.fr.

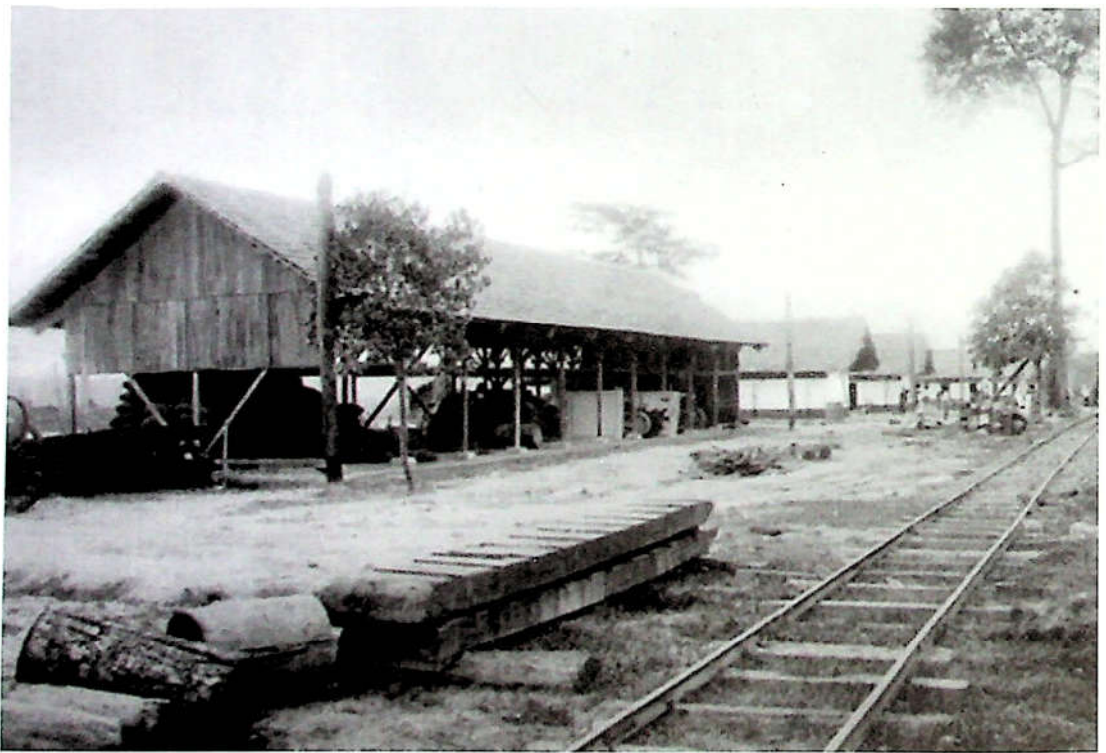
4.2 Tổng Công ty cao su Đồng Nai

Hình 78. Tổng Công ty cao su Đồng Nai. Khu vườn ươm ươm cây giống. Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 79. Tổng Công ty cao su Đồng Nai.
Nhà ga Trảng Bom.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 80. Công ty cao su Đồng Nai. Những ngôi nhà của công nhân với tuyến đường sắt.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

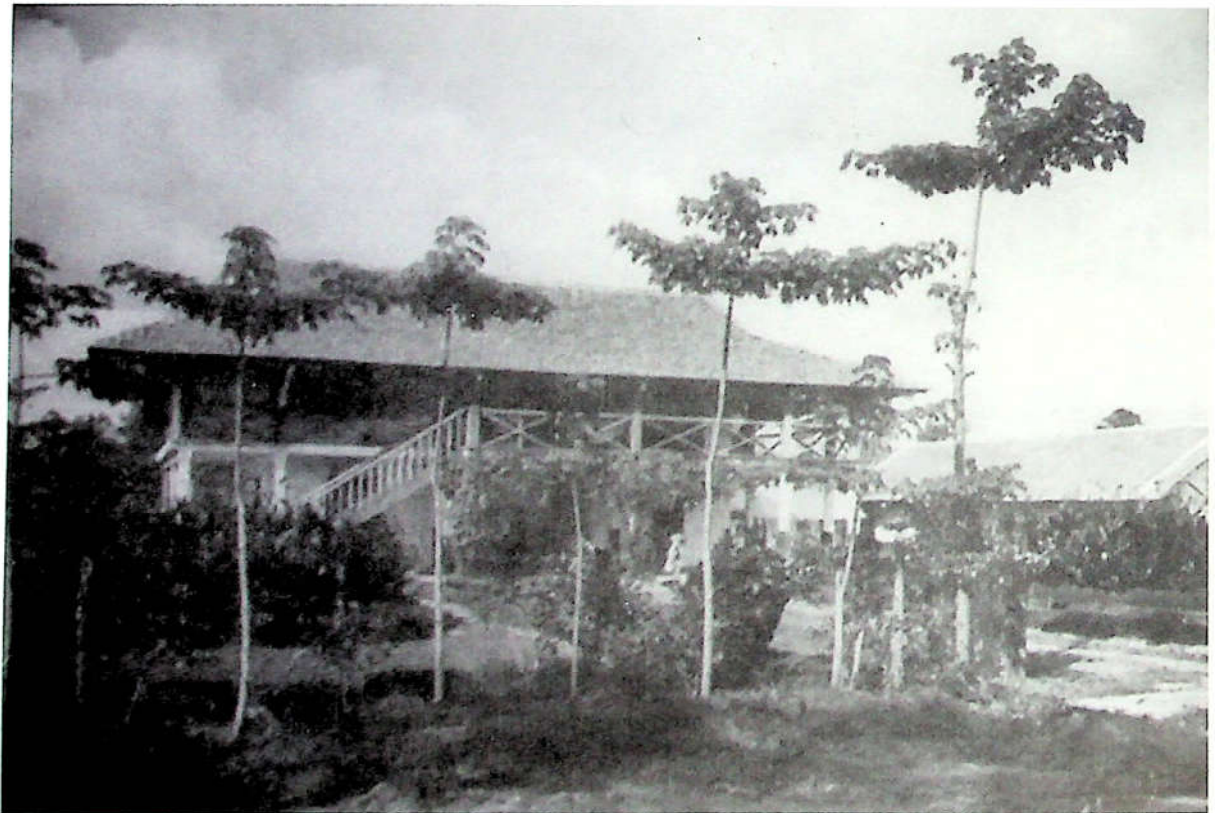
Hình 81. Tổng Công ty cao su Đồng Nai.
Nhà dành cho công nhân.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 82. Tổng Công ty cao su Đồng Nai. Khai thác gỗ.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 83. Công ty cao su Đồng Nai. Vườn ươm.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 84. Tổng Công ty cao su Đồng Nai. Ngôi nhà Tổng Giám đốc ở Trảng Bom. Nguồn: entreprises.coloniales.fr

4.3. Công ty cao su An Lộc

Ở phía Đông của Suzannah là vùng lãnh địa của Công ty An Lộc, nay là vùng đất nằm gần Dốc “Mẹ Bồng Con”, quốc lộ I. Đồn điền này, mà nguồn gốc là từ năm 1909, đã phát triển nhiều nhất từ năm 1911, năm thành lập Công ty, với vốn là 3.000.000 quan. Giống như đồn điền Suzannah, đồn điền này nằm ven đường quốc lộ số 1 và có tuyến đường sắt Khánh Hòa băng qua trên suốt chiều dài (Suzannah từ cây số 66 đến 72 – An Lộc từ cây số 72 đến). Đây là đồn điền theo kiểu hiện đại: những khu đất lớn trên vùng đất đã được nhổ hết gốc cây, cày xới và bón phân. Trên tổng diện tích 4.578 héc-ta, 1.934 héc-ta được trồng cây cao su, trong đó 766 đã cho mủ năm 1923.

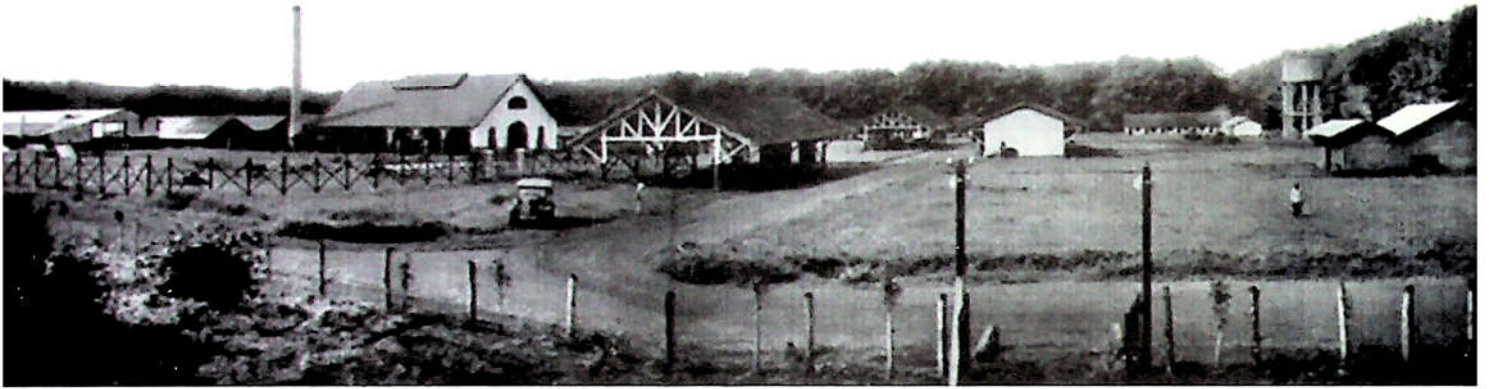
Ngoài ra, phải lưu ý có những cây trồng phụ quan trọng: 195 héc-ta cây dừa, 75 héc-ta cây cà-phê dưới tán cây cao su, 34 héc-ta cây cọ dầu, 15 héc-ta cây chuối dưới tán cây cao su và khoảng một chục héc-ta cây trà và cây ăn quả khác nhau. Sản lượng đã lên đến, năm 1923, đến khoảng 350 tấn cao su, 2.088 kg cà-phê, 10.603 kg cùi dừa khô, v.v.

Đồn điền còn có một đàn gia súc quan trọng với khoảng 590 con và một đàn bò sữa mà sản phẩm được xuất đi Sài Gòn. Giống như tại đồn điền Suzannah, việc lắp đặt nhà máy được thiết kế trên quy mô lớn và thiết bị dụng cụ hoàn toàn tối tân gồm có máy cày, máy nhổ gốc cây thuộc loại hùng mạnh nhất, máy bơm hơi nước, máy phát điện và động cơ điện, v.v.

Đồn điền sử dụng khoảng 300 phu người bản xứ. Khoảng mười lăm thôn xóm tập hợp nhân công của An Lộc và Suzannah, những thôn này được Công ty xây dựng ở vùng lân cận hoặc bên trong của đồn điền.

Hình 85. Công ty cao su An Lộc.
Bên trong nhà máy chế biến mủ cao su.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 86. Công ty cao su An Lộc. Toàn cảnh một nhà máy chế biến mủ cao su. Nguồn: entreprises.coloniales.

Hình 87. Công ty cao su An Lộc. Nơi ở của công nhân. Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 88. Công ty cao su An Lộc.
Một cây dừa trồng 5 năm.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

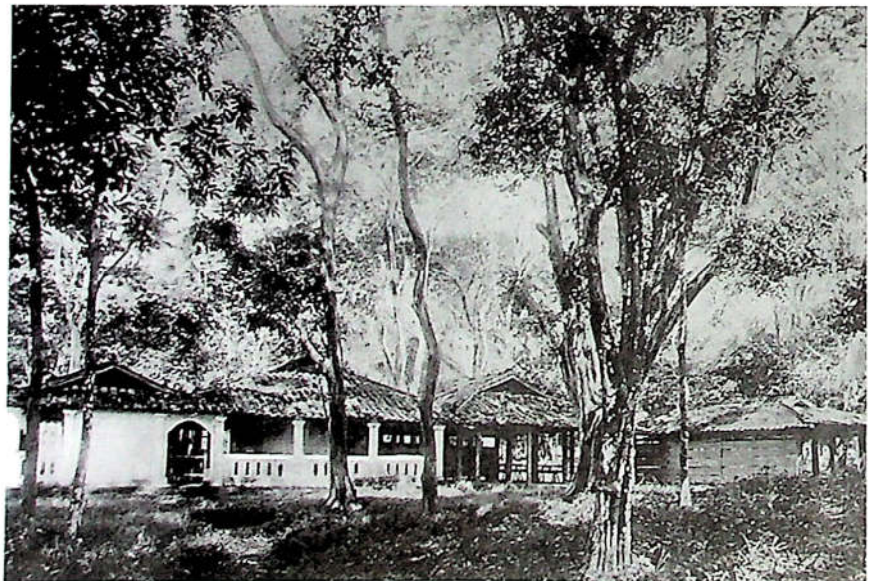

Hình 89. Công ty cao su An Lộc. Toàn cảnh một nhà máy chế biến và ngôi chợ.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

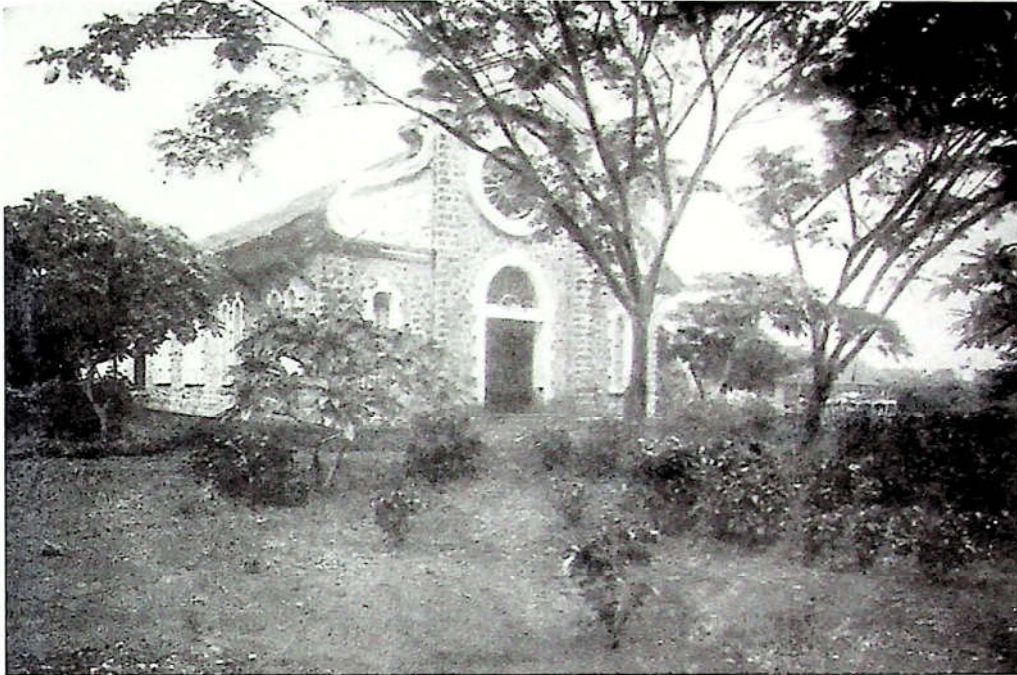
4.4. Công ty cao su Bà đầm Souchère ở Long Thành

Cách đó không xa, ở về phía Nam, dọc đường thuộc địa số 15, trên đường đi Vũng Tàu gần trung tâm Long Thành, người nhận thấy đồn điền rất đẹp thuộc quyền sở hữu của bà De la Souchère và do chính bà thành lập vào năm 1910. Đồn điền đó, đa phần nằm ở vùng đất xám, có cây cối mọc tốt nhờ loại đất si-líc pha sét, giàu chất lân. Diện tích của đồn điền khoảng 3.300 héc-ta trong đó hơn 700 héc-ta đã được khai thác. Chương trình dự kiến cho những năm tới là 300.000 cây trong đó 165.000 cây đã được trồng và 70.000 đang cho mú xen kẽ, những cây này đã cho, năm 1923, 68.000 kg cao su khô. Cây dứa, cây cà-phê cũng được trồng rất nhiều trong đồn điền (90 héc-ta vườn dứa, mà diện tích hiện đã tăng).

Nhờ sự năng nổ và tài tổ chức của bà De la Souchère, đồn điền đang ăn nên làm ra. 700 phu làm việc ở đó, được tuyển mộ trong các quốc gia khác nhau của Liên Hiệp Pháp hoặc thuê mướn tại chỗ. Để phục vụ toàn bộ số nhân công đó, một ngôi làng thuộc địa đã được lập ra, có chùa chiền, chợ búa, văn phòng xã, tiệm buôn người Hoa, giống như bất cứ thị trấn An Nam nào. Phu ở đồn điền được đối xử một cách đáng ước ao, có thể được nêu ra làm gương cho tất cả các cơ sở khai thác có sử dụng một lực lượng lao động quan trọng. Chung quanh ngôi nhà xinh đẹp của bà De la Souchère, có nhiều nhà phụ thuộc đủ tiện nghi. Điện thoại nối liền các khu vực khác nhau của đồn điền và điện đã được lắp đặt khắp mọi nơi. Thiết bị tối tân gồm máy cày và xe tải bảo đảm việc vận chuyển nhân viên và dụng cụ thiết bị. Tóm lại, tất cả những điều đó trong doanh nghiệp này chứng tỏ một tầm nhìn rộng và một bộ óc thực tiễn thật sự lỗi lạc, với hết lời khen ngợi người đàn bà Pháp dũng cảm đã điều khiển cơ đồ đó.

Hình 90. Công ty cao su
bà đầm Souchère ở Long Thành.
Một ngôi chùa.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 91. Công ty cao su bà đầm Souchère ở Long Thành.
Một nhà thờ.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 92. Công ty cao su bà đầm Souchère.
Ngôi nhà của viên quản đốc bản xứ.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 93. Công ty cao su bà đầm Souchère.
Chợ, trường học và nhà viêc.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 94. Công ty cao su bà đầm Souchère. Phân loại cao su trước khi đóng gói. Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 95. Công ty cao su bà đầm Souchère. Phương tiện vận chuyển cao su. Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 96. Công ty cao su bà đầm Souchère.
Ngôi nhà của giám đốc công ty.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 97. Công ty cao su bà đầm Souchère.
Ngôi nhà của công nhân.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 98. Công ty cao su bà đầm Souchère.
Trạm xá cho công nhân ở Long Thành.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 99. Trẻ em trong ngôi làng sở bà đầm Souchère. Nguồn: entreprises.coloniales.fr

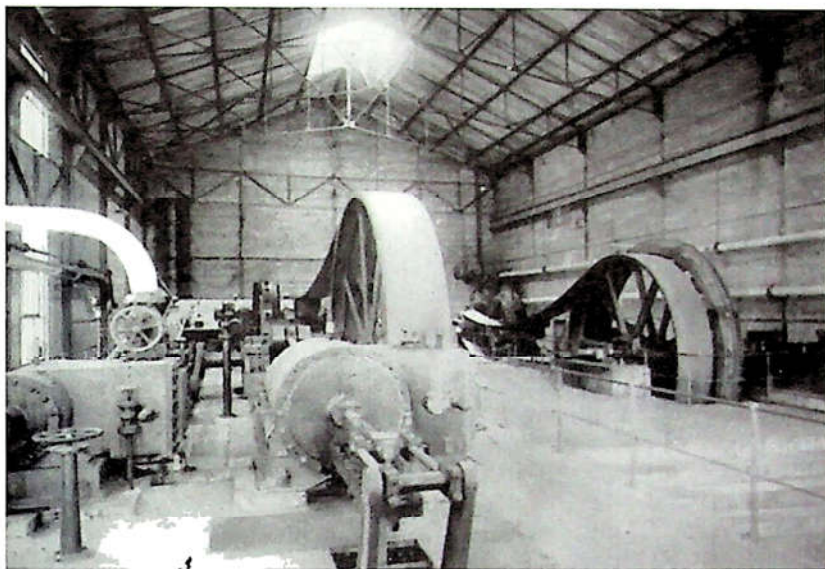

Hình 100. Xe kéo và xe bồn vận chuyển phân bón ra vườn ươm cây giống. Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 101. Công ty cao su bà đầm Souchère.
Xà lan chuyên chở phân bón
từ Sài Gòn về vườn ươm cây giống.
Nguồn: entreprises.coloniales.

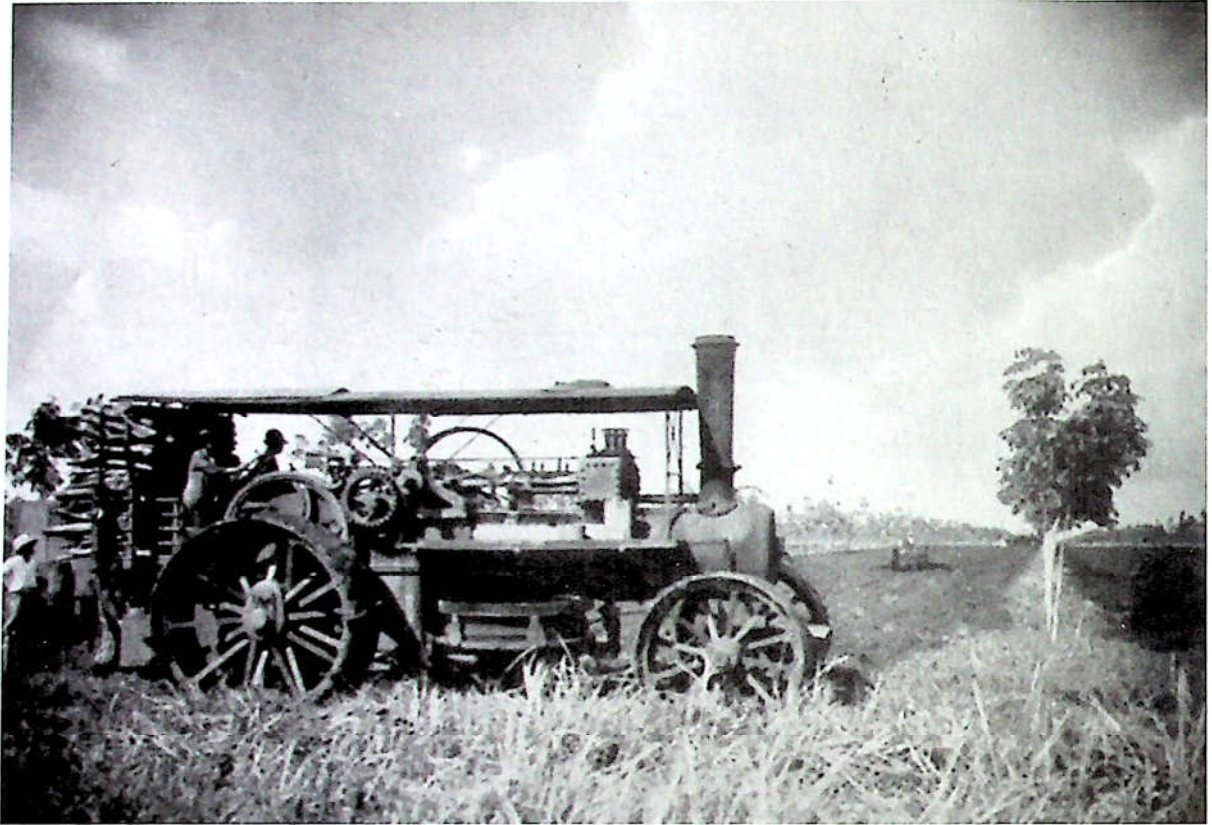
4.5. Công ty nông nghiệp và kỹ nghệ Cam Tiêm

Hình 102. Đồn điện nông nghiệp và kỹ nghệ Cam Tiêm.
Bên trong nhà máy phát điện.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 103. Đồn điện nông nghiệp và kỹ nghệ Cam Tiêm.
Vận chuyển cây mía bằng xe lửa vào nhà máy.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 104. Đồn điền nông nghiệp và kỹ nghệ Cam Tiêm. Máy cơ khí nông nghiệp.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 105. Đồn điền Cam Tiêm.
Tại phân xưởng thang máy
chuyển cây mía lấy nước đường.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

4.6. Công ty nông nghiệp Thành Tuy Hạ

Công ty nông nghiệp Thành Tuy Hạ, ở làng Tân Trường mà lãnh địa trên vùng đất xám là rất bao la: 3.015 héc-ta, nhưng việc khai thác đã bị chậm trễ nghiêm trọng do chiến tranh. Hiện có 687 héc-ta với 159.000 cây cung cấp gần 180.000 kg cao su. Công ty, mà vốn sắp được tăng lên, nghiên cứu một trong những chương trình mở rộng thú vị nhất về nhiều cây trồng cùng một lúc.

Hình 106. Công ty nông nghiệp Thành Tuy Hạ.
Máy cày nông nghiệp, cơ khí hóa.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 107. Công ty nông nghiệp Thành Tuy Hạ.
Một nhà máy sấy.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

4.7. Công ty cao su Xuân Lộc

Khi đến từ Biên Hòa, người ta rời con đường quốc lộ số 1 ở cây số 46 để rẽ phải vào phần thứ nhì của con đường Chesne cũ (ngày nay là đường địa phương số 2, từ Xuân Lộc đến Bà Rịa, tức ngã ba Tân Phong – Xuân Lộc), sau khi băng qua những khoảng rộng mênh mông vẫn còn đầy rừng rậm, đột nhiên người ta đổ ra trên một cao nguyên, trước một phong cảnh được vẽ ra, sắp xếp, chuẩn bị đến từng chi tiết nhờ sức lao động của con người.

Ở bên phải và trái của con đường là cảnh quan của những cây cao su đại ngàn đều đặn đang ở độ tuổi sung sức, tập hợp lại thành từng lô có rào chung quanh. Sau đó, người ta đi dọc một nhà máy lớn, mới được dựng lên gần đây, vươn cao lên khỏi nhà kho, nhà sấy, nhà xông khói và những thiết bị quen thuộc khác; vài trăm mét xa hơn có một căn nhà sàn theo kiểu thôn dã đứng sừng sững giữa những cánh đồng cỏ. Đó là nhà của ông Giám đốc. Chúng ta đang ở trong đồn điền Xuân Lộc, làng Thới Giao, mà sự phồn vinh mới gần đây thôi ngày càng tự khẳng định một cách rõ nét. Với diện tích là 2.363 héc-ta trong đó phần được trồng cây (hiện là 525 héc-ta) tăng theo từng năm, những đồn điền này chứng tỏ sự quản lý đáng nể.

Một đàn gia súc quan trọng gồm 200 con bò và 50 con bò cái đã tăng gấp đôi gần đây để thực hiện một chương trình mở rộng với quy mô lớn.

Ngoài những cánh đồng cỏ, đồn điền còn bổ sung ruộng lúa, một vườn dừa tươi tốt (30 héc-ta) và những cánh đồng thuốc lá và cà-phê.

Hình 108. Công ty cao su Xuân Lộc.
Nhà ở của giám đốc công ty.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

4.8. Công ty nông nghiệp Tân Phong

Hình 109. Công ty nông nghiệp Tân Phong.
Một cái cửa máy đời cũ.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

Hình 110. Công ty nông nghiệp Tân Phong.
Sau khi hạ những cây gỗ đang chờ vận chuyển.
Nguồn: entreprises.coloniales.fr

5. Phương tiện giao thông đường bộ

Ngày xưa phần lớn việc vận tải do sà lúp (tàu sông) và thuyền buồm thực hiện. Bây giờ xe ngựa, ô tô, xe lửa thay thế chuyển vận hành khách, hàng hóa nhanh hơn và chúng cho phép đi sâu vào nội địa tỉnh. Từ khi người Pháp tới, những đường mòn dần dần được thay bằng đường lớn hơn. Hơn 600 km đường sá đan xen mọi ngả trong tỉnh; người ta phân ra: quốc lộ, tỉnh lộ, hương lộ. Cần thêm vào đó đường xe bò kéo. Đường sá trải đá granit hay đá ong; nhiều con đường trải nhựa. Các quốc lộ lưu thông với nhau, giữa hai hay nhiều phần Liên bang Đông Dương.

Quốc lộ 1 đi từ biên giới Trung Quốc đến biên thùy Thái Lan qua Hà Nội, Huế và Phnom Penh; 109 km nằm trên lãnh thổ tỉnh, đến từ Phan Thiết ngang qua cầu Gia Ray đến Xuân Lộc, Bình Trước và đi Sài Gòn.

Quốc lộ 15 từ Sài Gòn đến Vũng Tàu ngang qua Biên Hòa và Long Thành (43 km).

Quốc lộ 20 đang làm, bắt đầu từ Dầu Giây băng qua Võ Quan, Túc Trưng, Định Quán. Đi về phía Di Linh, Đà Lạt.

Bốn đường liên tỉnh nối hai hay nhiều tỉnh. Liên tỉnh lộ 1 từ Biên Hòa đến Bù Đốp (Thủ Dầu Một) dài 137,7 km qua Tân Uyên, An Bình và núi Bà Rá. Liên tỉnh lộ 2 từ Xuân Lộc đến Bà Rịa dài 29 km. Liên tỉnh lộ 3 từ Gia Ray đến Bà Rịa 60 km. Liên tỉnh lộ 13 đang làm từ Phú Riềng đến Tà Lài và Bà Rịa (70 km). 6 tỉnh lộ và 23 hương lộ nối những trung tâm chính của tỉnh. Sau cùng, nhiều đường kiểm phục vụ khai thác rừng.

Nhiều dịch vụ vận tải ô tô cho phép khách đi nhanh chóng từ nơi này đến nơi kia: Sài Gòn – Biên Hòa; Sài Gòn – Cẩm Tiên (qua Dầu Giây); Sài Gòn – Phan Thiết (qua Biên Hòa, Xuân Lộc, Gia Ray); Sài Gòn – Vũng Tàu (qua Biên Hòa, Long Thành, Bà Rịa); Sài Gòn – Phước Hòa (qua Biên Hòa, Tân Uyên); Sài Gòn – Phước Thiện; Biên Hòa – Thủ Dầu Một; Biên Hòa – Bến Cá; Biên Hòa – Phú Riềng.

Hình 111. Con đường quốc lộ 1
đi qua tỉnh Biên Hòa.
Nguồn: belleindochine.free.fr.

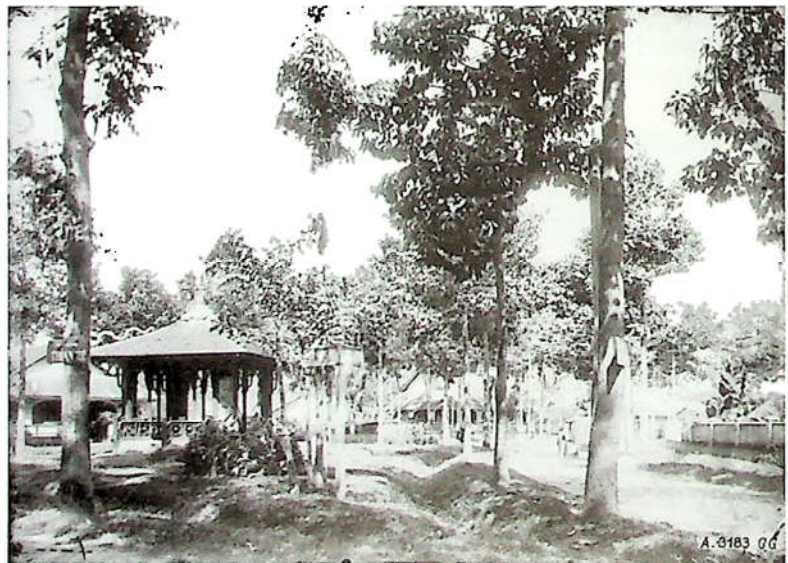
Hình 112. Bến xe ngựa ở chợ Biên Hòa, ảnh chụp vào năm 1959.
Nguồn: delcampe.net

Hình 113. Xe ngựa ở chợ Biên Hòa.
Ảnh chụp vào năm 1959.
Nguồn: delcampe.net

Hình 114. Một con đường đi ngang ki-ốt trước Trường Bà nghệ và khu vực quanh Tòa bố tỉnh Biên Hòa xưa.
Nguồn: belleindochine.free.fr.

Hình 115. Trên con đường quốc lộ 1
đi ngang qua tỉnh Biên Hòa,
khu vực Trường Bà nghệ và Tòa bố.
Nguồn: quaibrantly.fr.

Hình 116. Con đường đi ngang qua dinh Tham Biện (Tòa bố) đến nhà thờ Biên Hòa, ngày nay là con đường Nguyễn Thái Học.
Nguồn: belleindochine.free.fr.

Hình 117. Con đường đi ngang qua làng Đại An, trên tuyến du lịch Biên Hòa - thác Trị An.
Nguồn: delcampe.net

Hình 118. Cầu Hang trên tuyến quốc lộ 1, Biên Hòa. Nguồn: quaibranly.fr

Hình 119. Con đường trước thành Kèn với những cây Điệp khổng lồ. Nguồn: delcampe.net